

DOMINIKA DINUŠOVÁ

Medzinárodný imperializmus alebo globálny kapitalizmus?

The paper attempts to capture some of the aspects of global capitalism as a new stage of development of the capitalist socio-economic formation elaborated in the studies of W. I. Robinson, as put in contrast with V. I. Lenin's theory of international imperialism. The presented analysis of their similarities and differences raises some fundamental questions about how to transform the existing social order. One of its key aspects in our view is the strategy of social change.

Keywords: global capitalism; international imperialism; revolution; reform; transnational capital; transnational capitalist class; transnational state; proletariat

Jednou z najdiskutovanejších otázok súčasnosti je problém trvalého rozvoja našej civilizácie, ktorá sa ocitá v celospoločenskej kríze. Ako hovorí Slavoj Žižek, krízy sú bojiská, na ktorých treba bojovať a zvíťaziť. Otázkou však zostáva nielen cieľ boja, ale i jeho stratégia. Človek je vrhnutý do neľahkej situácie, ktorú vyvolávajú ekonomické podmienky jeho života. V tomto prípade možno spomenúť nezamestnanosť, prepracovanosť obyvateľstva, vojnové konflikty, neuznanie, hlad, stratu domova a identity. Ako teda nájsť východisko z tohto patologického stavu spoločnosti? Ak chceme k problému pristúpiť aktívne, musíme najskôr identifikovať jeho príčiny. Každé konanie predpokladá najskôr pochopenie problému, lebo neznalosť nevyhnutne vedie k neschopnosti konať. Kde je teda príčina aktuálneho spoločensko-ekonomického stavu? Môžeme našu vlastnú historickú skúsenosť nejako vysvetliť? A čo bude napokon z hľadiska perspektívy sociálnej zmeny to či ono vysvetlenie implikovať?

Pri hľadaní adekvátneho výkladu spoločenských javov zistíme, že sa nenachádzame v situácii, keď by sme mali núdzu o teoretické vysvetlenia, ale práve naopak – spektrum vedeckých štúdií a analýz je také široké, že v konečnom dôsledku vytvára len eklektickú neprehľadnú zmes, ktorá triešti akúkoľvek reálnu snahu o zmenu. Mohli by sme naše uvažovanie začať práve otázkou, na čo majú spoločensko-politické analýzy slúžiť. Ponúkajú sa hneď dve možnosti: môžeme analyzovať, opisovať a teoretizovať na ďalšie analýzy a teórie alebo môže byť naše poznanie, pochopenie problému výzvou na konanie. Vzhľadom na alarmujúci stav našej spoločnosti je vhodným konaním úsilie o reálnu zmenu spoločensko-ekonomického systému.

Sledujúc sociálne fenomény súčasnosti je aktuálnou analýza spoločensko-ekonomických vzťahov Karla Marxa a Friedricha Engelsa. K marxistickej tradícii sa hlásia i neskorší autori, ktorí sa Marxom a Engelsom opísané spoločensko-ekonomické vzťahy snažia aktualizovať, resp. aplikovať ich na súčasné pomery 20. alebo už 21. storočia. Aby sme mohli zachytiť súčasnú situáciu, musíme vyjsť z historických súvislostí vývoja kapitalistickej ekonomickej formácie.

Vývoj daného systému môžeme postihnúť v niekoľkých fázach. Kapitalizmus v Európe sa vynoril v 15. a 16. storočí, keď dochádza k násilnému vyvlastneniu a vyhnaniu časti vidieckeho obyvateľstva a zničeniu domáceho výrobného priemyslu. Je to obdobie tzv. pôvodnej akumulácie, ktoré Marx označuje aj ako „ružový úsvit kapitalistickej výroby“¹. Od roku 1789 až do druhej polovice 19. storočia sa všeobecne hovorí o druhej fáze kapitalizmu, ktorá je charakteristická voľnou súťažou, priemyselnou revolúciou a vytvorením moderného národného štátu. V rozmedzí rokov 1898 – 1914 sa definitívne kapitalizmus formuje do tzv. korporátneho monopolného štádia, kde dominuje finančný, a teda už nie priemyselný kapitál. Toto štádium označuje V. I. Lenin nielen ako štádium medzinárodného imperializmu, okrem toho, že je aj kapitalizmom monopolným, ale aj ako príživnícky, zahnívajúci a odumierajúci.² Napriek týmto vlastnostiam sa dnes hovorí o štvrtej fáze, ktorá sa označuje ako globálny kapitalizmus. Podľa amerického autora W. I. Robinsona sa globálny kapitalizmus objavuje v 70. rokoch 20. storočia. Je symbolizovaný prudkým vývojom technológií, totálnou komodifikáciou a vzostupom transnacionálneho kapitálu. Robinson predkladá ucelenú teóriu globálneho kapitalizmu, ktorá má vysvetliť súdobé spoločensko-ekonomické vzťahy. Globálny kapitalizmus je podľa neho záverečnou fázou kapitalizmu, ktorá sa definitívne začala začlenením niekdajších štátov sovietskeho bloku a krajín tretieho sveta do systému na začiatku 90. rokov.

Robinson nie je jediným autorom, ktorý sa teórii globálneho kapitalizmu a opisu fungovania spoločensko-ekonomického systému venuje. Jeho súčasníci ako Roland Robertson, Anthony Giddens alebo Lesley Sklair vypracovali vlastné teoretické postoje v početných štúdiách, no v principiálnych aspektoch, ktoré budú z hľadiska našej analýzy kľúčové, sa od Robinsona neodlišujú. Preto nasledujúca komparácia Robinsonovho a Leninovho prístupu je nielen v úzkom zmysle slova porovnaním práce týchto dvoch autorov, ale aj myslenia zo začiatku 20. storočia, revolučného myslenia, ktoré v marxistickej tradícii rozvíjali V. I. Lenin a R. Luxemburgová, a súčasného myslenia, keď sme svedkami ústupu z revolučných stanovísk a autori hľadajú nové stratégie, ako sa s daným spoločensko-ekonomickým systémom vyrovnáť.

Éra, v ktorej sa nachádzame, sa všeobecne nazýva globalizácia. Za globalizácie sa otvára cesta na tzv. totálnu komodifikáciu. Namiesto extenzívneho šírenia kapitálu, ktoré sa prejavovalo v imperialistickej koloniálnej politike, nastupuje intenzívne šírenie kapitalizmu, teda prenikanie tovarových vzťahov do sfér spoločenského života, ktoré boli dosiaľ mimo logiky vytvárania ziskov (privatizácia zdravotníctva, školstva a pod.)³. Definujúcou črtou globalizácie je vzostup transnacionálneho kapitálu, umožnený komunikačnou a informačnou technológiou, prevratom v doprave, marketingu alebo automatizáciou výroby. Tieto technológie pomohli kapitálu, aby sa „zglobálnil“ a vznikla tzv. globálna ekonomika. Oproti dovtedajšej svetovej ekonomike je pre globálnu ekonomiku charakteristické zglobálnenie samotného výrobného procesu. Táto ekonomika zahŕňa nielen zemepisné rozširovanie ekonomickej činnosti cez národné hranice, ale aj funkčnú integráciu medzinárodne rozptýlených činností. Robinson to nazýva transnacionalizáciou. Kapitál sa podľa neho nesústreduje v rukách národných štátov, ale veľkých korporácií, ktoré ovládajú finančný trh, priemysel, prírodné zdroje, a tým aj spoločensko-politickú situáciu

¹ MARX, K.: *Kapitál*, zv. 1, Bratislava : Pravda 1985, s. 591, 617.

² LENIN, V. I.: *Imperializmus a rozkol socializmu*. In LENIN, V. I.: *Iybrané spisy*. Zv. č. 23, Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry 1956, s. 96.

³ ROBINSON, W. I.: *Teorie globálního kapitalismu*. Praha : FILOSOFIA – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ 2009, s. 36, 37.

národných štátov.⁴ Každá národná ekonomika sa reorganizuje a začleňuje do nového globálneho výrobného systému, čím sa mení vzťah medzi národnými štátmi, ekonomickými inštitúciami a sociálnymi štruktúrami. Globalizácia výroby je tak základom transnacionalizácie tried a vzostupu transnacionálnej kapitalistickej triedy.⁵ Ako píše ďalej Robinson, národné triedne štruktúry sú prekrývané globálnou triednou štruktúrou. „*S tým, ako sú výrobné štruktúry prepojené v transnacionálny celok, prechádzajú triedy, ktoré sa organicky vyvinuli v národných štátoch nadnárodnou integráciou s ‚národnými‘ triedami iných krajín.*“⁶ Vedúce kapitalistické vrstvy v celosvetovom meradle sa kryštalizujú do transnacionálnej kapitalistickej triedy. To však neznamená, že existuje jednotná transnacionálna kapitalistická trieda a že do nej patria všetci kapitalisti. Táto trieda je reprezentovaná triedne uvedomelou transnacionálnou elitou tvorenou vnútorným okruhom transnacionálnych kapitalistov spoločne s transnacionálnymi manažermi, byrokratmi, technikmi, ako aj poprednými ideológmi a intelektuálmi. Po celom svete existujú mnohopočetné navzájom sa prekrývajúce a vzájomne súperiace formy kapitálu.⁷ Z hľadiska triednej analýzy sa však transnacionálna kapitalistická trieda stala už triedou pre seba, keďže si začala uvedomovať svoju transnacionálnosť. Presadzuje triedny projekt kapitalistickej globalizácie, čo sa odráža v jej globálnom rozhodovaní a vzostupe aparátu transnacionálneho kapitalistického štátu. Národné štáty pritom nemiznú, dokonca sa ani nezmenšujú ich význam a môžu byť stále mocnými entitami, avšak majú tendenciu, aby sa dali ovplyvňovať a často ovládať transnacionálnymi spoločenskými silami, ktoré sú nositeľmi štruktúr globálneho kapitalizmu. „Globálne“ a „národné“ nie sú navzájom sa vylučujúce oblasti a globálne sa začína implementovať do miestnych sociálnych štruktúr a procesov.⁸ Na jednej strane sme svedkami vzostupu nadvlády transnacionálneho kapitálu, ktorého nositeľom je transnacionálna kapitalistická trieda zasahujúca do politických štruktúr národného štátu, na strane druhej zostávajú plne funkčné a potrebné národné štáty ako inštitúcie, ktoré disponujú aparátom donucovania pracujúcich. Robinson predkladá teóriu globálneho kapitalizmu, ktorú by sme mohli charakterizovať práve prostredníctvom už spomínaných fenoménov – vzostup transnacionálneho kapitálu stelesneného korporáciami, z nich vyplývajúci vznik transnacionálnej kapitalistickej triedy a ako dôsledok moci a pôsobenia tejto triedy napokon vzostup transnacionálneho štátu. Robinson zdôrazňuje komplikovanosť globalizácie, jej prekrývanie sa so staršími formami kapitalistických štruktúr a napokon jej procesualnosť a nezavŕšenosť. Podľa neho sa nachádzame na úsvite novej fázy kapitalizmu, ktorej vývoj budeme môcť v budúcnosti sledovať.

Ak Robinson hovorí o globálnom kapitalizme ako o novej fáze kapitalizmu, nevyhnutne ju musí kvalitatívne odlišiť od fázy predchádzajúcej. V jeho štúdií nájdeme niekoľko vyjadrení, ktorými sa usiluje postihnúť rozdiel medzi imperializmom a globálnym kapitalizmom, no je zvláštne, že sa podrobnejšie nezaobera, ba ani nespomína Leninovu teóriu medzinárodného imperializmu. Ak má byť globálny kapitalizmus odlišnou etapou vo vývine kapitalizmu, musí sa v podstatných vlastnostiach líšiť od monopolného kapitalizmu predchádzajúceho obdobia.

V istých aspektoch je na prvý pohľad zarážajúca podobnosť oboch opísaných fáz. Samozrejme, myšlienkové paralely možno vysvetliť analýzou toho istého fenoménu – teda kapitalizmu.

⁴ Tamže, s. 41, 58, 106.

⁵ Tamže, s. 80.

⁶ Tamže, s. 94 – 95.

⁷ Tamže, s. 101.

⁸ Tamže, s. 206.

Lenin vymedzuje päť základných znakov medzinárodného imperializmu. a) Koncentrácia výroby a kapitálu dosiahla podľa neho taký stupeň vývoja, že vytvorila monopoly, ktoré majú rozhodujúcu úlohu v hospodárskom živote. b) Bankový kapitál splynul s priemyselným kapitálom a na základe tohto finančného kapitálu vznikla finančná oligarchia. c) Vývoz kapitálu na rozdiel od vývozu tovaru nadobúda zvláštny význam. d) Utvárajú sa medzinárodné monopolistické zväzy kapitalistov, ktoré si rozdeľujú svet. e) Teritoriálne rozdelenie celého sveta medzi najväčšie kapitalistické mocnosti je dovŕšené.⁹ Na inom mieste dodáva, že rozdeľovanie sveta sa ďalej bude realizovať vo forme preskupovania mocenských sfér vplyvu medzi jednotlivými mocnosťami. Pre Lenina je imperializmus na rozdiel od ponímania súčasného globálneho kapitalizmu W. I. Robinsonom, umierajúcim kapitalizmom, v pozadí ktorého možno sledovať meniace sa spoločensko-výrobné vzťahy. Ako sám píše: „... keď sa veľký podnik stane obrovským a plánovite, podľa presne zistených štatistických údajov, organizuje dodávku 2/3 alebo 3/4 množstva pôvodného surovínového materiálu potrebného pre desiatky miliónov obyvateľov; keď sa systematicky organizuje prevoz týchto surovín na najvýhodnejšie výrobné strediská...; keď sa z jedného centra usmerňujú všetky štádiá postupného spracovania materiálu až do výroby najrôznejších hotových výrobkov; keď sa rozdeľovanie týchto výrobkov deje podľa jednotného plánu medzi desiatky a stovky miliónov spotrebiteľov, vtedy je zrejmé, že máme pred sebou zospoločenšenie výroby – že súkromnohospodárske a súkromnovlastnícke vzťahy sú len škrupinou, ktorá už nezodpovedá obsahu, ktorá neodvratne musí zahŕňať, ak sa jej odstránenie odkladá, no ktorá sa neodvratne odstráni.“¹⁰ Podľa Robinsona a ďalších moderných autorov sa však tak nestalo a kapitalizmus si našiel záchranný mechanizmus, ako prekonať vlastné protirečenia a krízy. Dnes sme teda svedkami globálneho kapitalizmu – zložitého a neuchopiteľného procesu. Ak sa však podrobnejšie pozrieme na obe teórie, v opise spoločenských vzťahov nenachádzame žiadne markantné rozdiely. To, čo nazýva Lenin monopolom, označuje Robinson ako korporáciu, to, čo je pre Lenina finančnou oligarchiou, je pre Robinsona transnacionálnou kapitalistickou triedou, a tam, kde sa Lenin uspokojí s konštatovaním o medzinárodných zväzoch kapitalistov, má Robinson potrebu vytvárať transnacionálny štát. Markantné rozdiely vidieť až v navrhovanom spôsobe stratégie sociálnej zmeny. Kým Lenin hovorí o neodvratnom odstránení daných výrobných vzťahov, o revolučnom riešení spoločenskej otázky, o nevyhnutnosti zrušenia súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov, Robinson sa uspokojí s reformistickými snahami, „globalizáciou zdola“ a radikálnu zmenu odsúva do ďalekej budúcnosti, keďže tvrdí, že sme len na začiatku novej fázy kapitalizmu. Aké sú teda skutočné vyhliadky zmeny po akceptovaní takejto teórie globálneho kapitalizmu?

Aby sme odpovedali na túto otázku, musíme sa pýtať na nositeľa zmeny. U Marxa, ku ktorému sa obaja autori hlásia, je historická úloha preklenutia ľudstva do komunistickej fázy dejín závislá od proletariátu. Ako píše Marx a Engels, „pokrok v priemysle, ktorého mimovoľnou a povoloľnou nositeľkou je buržoázia, prináša namiesto izolácie robotníkov, spôsobenej konkurenciou, ich revolučné zjednocovanie združovaním... Buržoázia produkuje predovšetkým svojich vlastných hrobárov. Jej zánik a víťazstvo proletariátu sú rovnako neodvratné“¹¹. Ak sa teda chce-

⁹ LENIN, V. I.: Imperializmus ako najvyššie štádium kapitalizmu. In: LENIN, V. I.: Vybrané spisy. Zv. č. 22 Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry 1956, s. 247

¹⁰ Tamže, s. 208

¹¹ Marx, K. – Engels, F.: *Manifest komunistickej strany*. In: Vybrané spisy v piatich zväzkoch, zv. 1, Bratislava : Pravda 1977, s. 367

me pýtať na sociálnu zmenu, je namieste zaoberať sa otázkou postavenia a úlohy proletariátu na začiatku 21. storočia.

Robinson vysvetľuje transnacionalizáciu na základe prudkého zdokonalenia technológií, ktoré umožňujú organizačné zmeny vo výrobnom procese. Vedecký pokrok v doprave a informačných technológiách, ktorý sme v posledných desaťročiach zaznamenali, umožnil transnacionalizáciu kapitálu a mobilitu nielen kapitálu, ale aj transnacionálnej kapitalistickej triedy. Táto trieda čoraz menej nadväzuje na určité teritórium. Kapitál sa tak transnacionalizuje a teritoriálne zviazaný kapitál mu už nemôže konkurovať. Robinson síce pripúšťa, že ešte vždy existujú národní kapitalisti, no zdôrazňuje, že postupným vývojom sa nevyhnutne musia „znadnárodiť“.¹² Transnacionálna kapitalistická trieda je hegemonom globálneho systému. Ak však existuje nadnárodná buržoázia, musí existovať i nadnárodný proletariát. Tu sa vzhľadom na proces transnacionalizácie buržoázie otvára otázka, či niečo také ako transnacionálny proletariát môže vôbec existovať. Nejde tu o objektívne podmienky, ktoré by námezdné pracujúcich v celosvetovom meradle spájali, ide o existenciu triedy pre seba, ktorou, pomysliac na sociálnu zmenu, musí proletariát byť. Z marxistickej definície triednych vzťahov jasne vyplýva, že proti vládnucej triede stojí trieda utláčaných. Nevyhnutne tak aj v tomto modeli musí existovať transnacionálny proletariát. Problém je, ako sa môže stať triedou pre seba. Ak transnacionálna kapitalistická trieda je nadnárodnou uvedomelou triedou vďaka technologickému pokroku, ktorý využíva, proletariát, ktorému sú tieto prostriedky na transnacionalizáciu odopreté, nikdy nemôže byť v tomto zmysle transnacionálny. Kým kapitalistov môžeme charakterizovať ako deteritoriálnych a mobilných, robotníkov vystihuje práve teritorialita a imobilita. Ako sa môže takto zdecimovaný robotník vzoprieť sofistikovanému mocenskému aparátu? Ako sa môže z triedy „o seba“, ktorú spájajú objektívne podmienky, stať trieda „pre seba“, teda uvedomelý jednotný aktér zasadzujúci sa o svoje záujmy a vystupujúci ako protipól hegemonnej triedy nadnárodnej buržoázie? Robinson vidí príčinu faktu, že vznikajúci globálny proletariát ešte nie je triedou pre seba, ani sa ako trieda neorganizoval, v pokračujúcej existencii národných štátov s nerovnomernosťou vývoja.¹³ Nevidí teda príčiny v objektívnych podmienkach a možnostiach proletariátu, ale v pretrvávajúcej existencii národných štátov. Lenže národné štáty existujú a existovať budú, pretože i mobilný kapitál potrebuje donucovací aparát, aby udržal námezdné pracujúcich v područí, aby mohli vznikáť ďalšie priemyselné zóny, aby mohlo pokračovať vykorisťovanie a aby sa násilím, ktorým štátna mašinéria legitímne disponuje, mohli potlačiť prípadné vzbury. A čo iné by mohlo tieto funkcie spĺňať, ak nie národný štát? Čo sa teda mení z hľadiska perspektívy zmeny, pre robotníka uväzneného v geografických i legislatívnych hraniciach národných štátov? Ako sa môže organizovať nadnárodné? Ako môže na niečo nadnárodné v praxi, v materiálnom svete vôbec ukázať? Ako to môže uchopiť a zničiť? Takýto projekt je už z definície nemožný. Pritom Robinson zdôrazňuje, že dôležité je práve zaútočiť na transnacionálny štát?¹⁴ Aby sme sa však mohli proti niečomu postaviť, musí to existovať v reálnom svete a musíme to poznať. Robinson však podáva len hmlistú predstavu o týchto rodiacich sa entitách, ktorých pôsobenie v praxi údajne sledujeme.

Globalizácia, ktorej súčasťou sú spomenuté prvky, je proces, v ktorom sa nachádzame len na začiatku. Teda neznamená statický stav, ale proces charakterizovaný novými formami moci. Ako sme už spomenuli, nachádzame sa iba na úsvite novej éry a autor sám priznáva, že hranice, na

¹² Robinson, W.I.: *Teorie globálního kapitalismu*. Praha : FILOSOFIA – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ 2009, s. 57

¹³ Tamže, s. 95

¹⁴ Tamže, s. 313

ktorých sa začína transnacionálna kapitalistická trieda, sú neurčité, a ani empirické údaje uvedené v jeho podrobnej štúdií nedokazujú existenciu tejto triedy.¹⁵ Hlavný rozdiel v poňaní oboch fáz kapitalizmu u týchto autorov je vo vymedzení danej fázy vo vzťahu k súčasnosti. Lenin v teórii medzinárodného imperializmu zdôrazňuje fakt, že ide o štádium konečné, zahŕňajúce a parazitické, ktoré treba neodkladne odstrániť. Objektívne ekonomické podmienky dozreli na sociálnu zmenu, ktorá je už nevyhnutná. Robinson však uzatvára kapitolu epochy medzinárodného imperializmu a stavia ľudstvo na počiatok novej fázy kapitalizmu. Ak je globálny kapitalizmus na úsvite, implicitne sa predpokladá jeho vývoj, a tak zvrat, resp. odstránenie kapitalistických výrobných vzťahov sa odkladá do budúcnosti. Lenin je teda v danom čase pripravený odstrániť spoločensko-ekonomický systém a vystupuje ako revolucionár, kým Robinson vedome alebo nevedome svojimi analýzami predlžuje trvanie kapitalizmu a namiesto revolty a podnecovania vzbury odsúva problém do budúcnosti. Tak odníma proletariátu legitimitu akútneho odporu vedúceho k radikálnej zmene. Vytvára metafyzický aparát, ktorý je reálne neuchopiteľný.

Nemôžeme poprieť, že sa nachádzame v globalizácii, keď je svet prepojený informačnými diaľnicami, keď sa celosvetovo kumuluje kapitál, ktorý je v rukách buržoázie rozptýlenej po celom svete, keď tieto štruktúry ovplyvňujú sociálnu a politickú situáciu národných štátov, čo môžeme prežívať v každodennej praxi. Moc sa centralizuje a vlastníctvo zospoločenšuje, a preto tak ako v 20. storočí i dnes nevyhnutne platí, že obal súkromnovlastníckych vzťahov musí nevyhnutne prasknúť. Musíme však tieto fenomény spájať s kvalitatívne odlišnou a novou fázou kapitalizmu? Dané porovnanie oboch koncepcií nechce referovať o vzťahu týchto štúdií k partikulárnym historickým fenoménom, ale na základe rozdielov v ponímaní spoločenskej reality chce ukázať súčasné tendencie teoretikov usilujúcich sa uchopiť problematiku spoločensko-ekonomického systému a jeho zmeny. Nie je rozhodujúce, či nazveme súčasnosť imperializmom alebo globálnym kapitalizmom, primárne sú dôsledky, ktoré z výkladu daných teórií vyplývajú. Nie je účelom namiesto pojmu globalizácia používať napríklad pojem medzinárodný imperializmus alebo akýkoľvek iný, napokon účelom ani nie je poprieť globalizáciu ako takú, ale cieľom je ukázať, aké postoje v teoretickej, no tiež a najmä v praktickej rovine, spôsoby uvažovania oboch autorov generujú.

Je nepopierateľné, že kapitál sa stal výrazne mobilnejším vďaka pokroku v technológiách, že je menej závislý od teritória a že zväzy kapitalistov ovplyvňujú smerovanie štátov, ich ekonomiky a politiku. Sú však tieto spoločenské symptómy nevyhnutne prejavom novej epochy v dejinách? Totálna komodifikácia, ktorú opisuje Robinson ako jeden z hlavných znakov globalizácie, je prejavom transnacionalizácie. Kým internacionalizácia bola jednoduchým rozširovaním ekonomických činností cez národné hranice a je v zásade kvantitatívnym procesom, ktorý vedie k zemepisne rozsiahlejšej konfigurácii ekonomickej činnosti, transnacionalizácia zahŕňa nielen zemepisné rozširovanie cez národné hranice, ale aj funkčnú integráciu takto medzinárodne rozptýlených činností.¹⁶ A tak pri súčasnom prehľbovaní systému, namiesto jeho rozširovania navonok, rozširuje sa systém do všetkých verejných a súkromných sfér, ktoré boli predtým mimo ich dosahu.¹⁷ Potom sa môžeme pýtať, či nejde v takto chápanej globalizácii (teda ako kvalitatívne novej epochy) len o kvantitatívnu zmenu. To, že kapitalizmus zasahuje a modifikuje všetky spoločenské sféry, vyplýva z jeho podstaty. Keďže kapitál sa musí akumulovať, musí nevyhnutne

¹⁵ Tamže s. 112,113

¹⁶ Tamže, s. 45

¹⁷ Tamže, s. 37

rozširovať pole svojej pôsobnosti. Nejde v tomto prípade teda len o rozšírenie historických konfigurácií? Nie je totálna komodifikácia a presah tovarových vzťahov do dosiaľ nezasiahnutých oblastí ako zdravotníctvo a školstvo, len zrútením ilúzií o sociálnom štáte, ktoré západných autorov núti vidieť v aktuálnom stave novú epochu?

Odlíšnosť v oboch teóriách (okrem časového posunu v dejinách) sa pokúsime zachytiť v dvoch rovinách uvažovania.

1. Ako sme už načrtli, v teórii medzinárodného imperializmu nachádzame rovnaké konštitučné prvky ako v modernejších poňatiach súčasnej globalizácie. Tvrdiť však, že svet sa od začiatku 20. storočia nezmenil, je absurdné, no ako sme sa snažili ukázať vyššie, nemusí ísť zákonite o novú epochu kapitalizmu, ale iba o rozšírenie jeho pôsobenia v globálnom meradle. Napokon, sám Marx anticipoval globalizáciu už v polovici 19. storočia. Zreteľný rozdiel medzi spomínanými autormi však vidíme v terminologickom aparáte, s ktorým narábajú. Lenin sa vyjadruje jasne – opisuje empiricky verifikovateľné javy, konkrétne entity, ktoré utvárajú jeho súčasnosť, ako monopoly, kartely, trusty, finančný kapitál, finančná oligarchia a zväzy kapitalistov. Oproti nim stojí revolučná trieda námezdných pracujúcich, ktorá bude nositeľkou spoločenskej zmeny. Imperializmus ako zahŕňajúce štádium obsahuje prvky zospoločensťenia, z čoho vyplýva, že je len nevyhnutnou otázkou času, keď výrobné vzťahy nebudú postačovať výrobným silám a obal kapitalistickej výroby generujúcej spoločenské vzťahy praskne. Niet cesty späť a nijako sa nemožno vyhnúť socialistickej revolúcii. Lenin jasne identifikuje kapitalistov a mocenské mechanizmy udržiavajúce a produkujúce dané spoločensko-ekonomické vzťahy.

Robinson a súčasní teoretici vytvárajú na opis globálneho kapitalizmu nový terminologický aparát. Na scénu vstupujú transcendentálne entity. Monopoly v jeho poňatí korporácie považuje za transnacionálne, teda už nefungujú medzinárodne, ale nadnárodne. Z nich vzniká nadnárodná kapitalistická trieda a nadnárodný štát. Nad rovinu medzinárodnej výmeny kapitálu stavia ešte nadnárodnú rovinu. Čo predstavuje v praxi? Ako ju možno uchopiť v realite, keď sám navyše zdôrazňuje procesualnosť jej vznikania? Robinson utvára hmlistú predstavu o transcendentálnej sile, ktorú ťažko v ranej fáze teoreticky uchopiť. Utvára metafyziku kapitalizmu, ktorá ho prerába z ľudského empirického systému na systém „nadľudský“.

2. Táto rovina rozdielov vyplýva z prvej. Jasný protiklad v myslení oboch autorov vidíme v otázke stratégie sociálnej zmeny. Obaja pritom usudzujú, že zmena systému je nevyhnutná. Lenin zastáva revolučnú stratégiu odstránenia spoločensko-výrobných vzťahov. Dané spoločensko-výrobné vzťahy sa musia zničiť a jedinou cestou, ako k tomuto cieľu dospieť, je revolúcia.

Robinson vidí v globalizácii potenciál hromadného odporu. Podľa neho je prvýkrát v histórii možné podniknúť hromadné akcie vzbury po celom svete bez ohľadu na priestorové hranice. *„Mizne priestorové oddelenie utláčateľov od utláčaných... Ak je progresívny odpor proti globálnemu kapitalizmu menej vymedzený priestorovo a je viac transnacionálny ako v minulosti, to isté platí o reakčnom odpore... historický proces globalizácie má potenciál na to, aby otvoril ľudstvu nové brány, vytvoril nové horizonty a prekonal vekové predsudky, neznalosti a deliace čiary, ktoré boli po tisícročia zdrojmi konfliktu a nespravodlivosti. Bolo možné vytvoriť ozajstnú svetovú civilizáciu na základe nového univerzálneho poňatia rovnosti, zatiaľ neuskutočnených humanitných hodnôt, slobody, rovnosti a bratstva‘. Navyiac, nie je možné zvrátiť globalizáciu. Môžeme ale zmeniť jej súčasný smer, premeniť globalizáciu zhora na globalizáciu zdola, v ľu-*

dovú demokratickú globalizáciu.“¹⁸ Robinson pri nových obzoroch nezohľadňuje reálne obzory proletára pripútaného k jednému miestu. Protirečivosť kapitalistického systému sa prejavuje i v priestorovej realite, ak existuje pre jedných globalizácia, pre iných naproti tomu existuje lokalizácia. Robotník je úzko spätý so svojím poľom pôsobnosti, je prepracovaný, zotročený každodennou prácou, ktorá mu zabezpečuje prežitie, a má len obmedzené minimálne možnosti vycestovať do ohniska organizovaného odporu. Aj keď sme od 90. rokov svedkami hromadných protestov, vzniklo svetové sociálne fórum v Porto Alegre a častejšie vychádzajú do ulíc nespokojní obyvatelia európskych krajín, na základe čoho sa zvykne hovoriť o ohrození kapitalizmu, faktom je, že žiadne vážnejšie dôsledky protesty nepriniesli. Sú také heterogénne, že nedokážu systém ohroziť. Napokon možno tvrdiť, že sa ohradujú proti neoliberalizmu, nie však proti celému mechanizmu kapitalistickej spoločnosti. Idey slobody, rovnosti a bratstva a nastolenie spravodlivej spoločnosti svedčia o možnosti, ktorú autor predpokladá v daných výrobných vzťahoch realizovať. Neuvažuje radikálne, nezmieňuje sa o zrušení súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov, ale hovorí o formovaní globalizácie aktívnou participáciou nás, ktoré by výraznejšie zasahovali do sociálno-politického diania. Sám tvrdí, že „nádej ľudstva spočíva v dosiahnutí určitej miery spoločenskej kontroly nad procesom globálnej produkcie a reprodukcie ako k prvému kroku vedúcemu k radikálnemu prerozdeleniu bohatstva a moci v prospech chudobných väčšín“.¹⁹

Navrhuje, tak ako jeho početní súčasníci, stratégiu postupných reforiem, ktoré v konečnom dôsledku povedú ku kvalitatívnej spoločenskej premene. Neuvažuje v kategóriách zničenia kapitalistických výrobných vzťahov, ale len o ich upravení, aby boli spravodlivejšie a etickejšie. Predpokladá teda, že v rámci daných spoločensko-ekonomických štruktúr je možné dosiahnuť uspokojivý stav. Až v budúcnosti ľudstvo dospeje do situácie, keď sa preklenie do novej epochy socializmu. V podobných intenciách uvažujú ďalší autori ako David Schweickart, Michael Albert, W. Paul Cockshott a Allin F. Cottrel a iní, ktorí svoje teoretické úsilie vynakladajú na formulovanie ekonomických modelov po kapitalizme. Rozhodujú sa tak pre stratégiu reformy, namiesto aby ako Lenin na začiatku 20. storočia zvolili radikálnu zmenu. Je však vôbec takýto spôsob spoločenskej zmeny možný? Nie je len lavírovaním v mantineloch nastaveného systému? Nie je len odzrkadlením strachu, či už z reakcie režimu, alebo vlastného spoločenského zneuznania? Schovávať sa za pacifizmus môže pôsobiť humanisticky, no v skutočnosti len podporuje dehumánny status quo, nesnaží sa aktívne emancipovať človeka, ale udupáva jeho potenciál chopiť sa politickej moci a zmeniť vytvorenú štruktúru spoločenských vzťahov. Navyše, obhajovať v epoche finančného kapitálu „pokojnú demokraciu“, je lživý ideál, pretože, ako ukázal už Lenin, tento ideál nás objektívne ťahá späť od monopolistického kapitalizmu k nemonopolistickému, čo je nemožné, pretože v tomto štádiu je absurdné uvažovať o návrate voľnej konkurencie. Čím väčšia a rýchlejšie sa rozvíja obchod a kapitalizmus, tým väčšia je koncentrácia výroby a kapitálu, ktorá vytvára monopol.²⁰

V skutočnosti tu nejde teda o dve stratégie – sociálnu reformu alebo sociálnu revolúciu, ale o dva odlišné ciele. Ako hovorí Róza Luxemburgová, „ak sa niekto rozhodne pre cestu reformy, miesto pre dobytie politickej moci a pre prevrat spoločnosti, nevolí v skutočnosti pokojnejšiu,

¹⁸ ROBINSON, W.I.: *Teorie globálního kapitalismu*. Praha: FILOSOFIA – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ 2009, s. 286

¹⁹ Tamže, s. 313

²⁰ LENIN V.I.: *Imperializmus ako najvyššie štádium kapitalizmu*. In: Lenin, V.I.: *Vybrané spisy*. Zv. č. 22 Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry 1956 s. 268

*bezpečnejšiu, zdĺhavejšiu cestu k rovnakému cieľu, ale k cieľu inému; totiž nechce privodiť nový spoločenský poriadok, ale len nepodstatne pozmeniť starý. ... (takéto snahy) nespejú k tomu, aby sa uskutočnil socialistický poriadok, ale len k tomu, aby sa upravit poriadok kapitalistický, nezamýšľajú odstrániť námezdnú sústavu, ide im len o menšie vykorisťovanie, v krátkosti, smerujú k tomu aby sa odstránili kapitalistické výstreľky, ale nie kapitalizmus sám*²¹. Teórie spravodlivosti, vytváranie alternatív kapitalizmu či reformné aktivity v rámci súdobého spoločensko-ekonomického systému sa snažia len zmiernovať patologické dôsledky kapitalistického systému na človeka.

Rovnako môžeme vidieť, že kritické hlasy sa ozývajú najmä proti neoliberalizmu, nie však proti kapitalizmu ako takému. Svetové sociálne fórum v Porto Alegre vzniklo pod tlakom neoliberalnej politiky, ktorú teoretické príspevky aktivistov odsudzujú. V návrhoch na zmenu však chýba nielen jednotiaci konkrétny program, ale vo veľkej miere vykazujú absenciu základného aspektu na zmenu spoločensko-výrobných vzťahov, a to vyvlastnenie. Oproti autorom, ktorí stáli na začiatku 20. storočia a ktorí uvažovali, ba realizovali revolúcie, sa na začiatku 21. storočia kritická spoločenská veda utápa v rojčení o sociálnodemokratických reformách. Akokoľvek sa mnohí oháňajú marxizmom, neprístupujú k dejinám a súčasnosti dialekticky a revolučne, ale berú si z Marxa len to pohodlné – odcudzenie práce, a teda i človeka, jeho antropologické poňatie rozvíjané ďalej Frankfurtskou školou, či analýzu kapitalistických výrobných vzťahov, no zabúdajú na revolúciu a na vyvlastnenie, teda na najbolestnejšie aspekty marxistickej teórie vo vzťahu k súdobému spoločensko-ekonomickému poriadku. Ak chceme dnes uvažovať o zmene našej civilizácie, v daných spoločenských vzťahoch zostávajú Marx a Engels stále aktuálnymi, no nielen ich dôsledná analýza, ale i východisko a realizácia premeny spoločenskej formácie, a to revolučnou formou s cieľom zbaviť kapitalistov súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov. A tak sa v súčasnosti nenachádzame len v globálnej kríze spôsobenej ekonomikou kapitalizmu, ale aj, a najmä v kríze kritického myslenia, ktoré zabudlo na revolúciu, ktoré sa jej bojí a vyberá si pohodlnejšie cesty, ako sa vyrovnat' s realitou. Súčasná teória udupáva boj a chtiac-nechtiac znemožňuje emancipáciu utláčaných mäs v zmysle vytvorenia triedy „pre seba“, teda triedy, ktorá bude revolučnou podstatou spoločenskej zmeny. Čo potom z takejto teórie zostane? Bude len teóriou na ďalšie teoretizovanie, rojčenie o transcendentálnych výškach, o metafyzických systémoch, ktoré však nijako neprispievajú k reálnej sociálnej zmene. A na čo by mala filozofia slúžiť, ak nie na zmenu sveta? Ak chceme bojovať proti imperializmu či globálnemu kapitalizmu, nech už ho nazveme akokoľvek, bude tento boj len prázdnu frázou, kým sa rovnako nepostavíme i reformistickým riešeniam, ktoré sa „usilujú obrátiť koleso dejín späť“²².

²¹ Luxemburgová, R.: Sociální reforma nebo sociální revoluce? (1900), In: http://www.demokratickalevice.cz/wp-content/uploads/Rosa_Luxemburgova-SocialniReformaNeboSocialniRevoluce1900.pdf s. 32

²² Marx, K. – Engels, F.: *Manifest komunistické strany*. In: Vybrané spisy, zv. č. 1, Bratislava : Pravda 1977, s. 368